

Overgevoelige én boze burgers

Henri Beunders maakt een rondgang door het strafrecht en constateert: iedereen voelt zich slachtoffer. En wil maar één ding: vergelding.

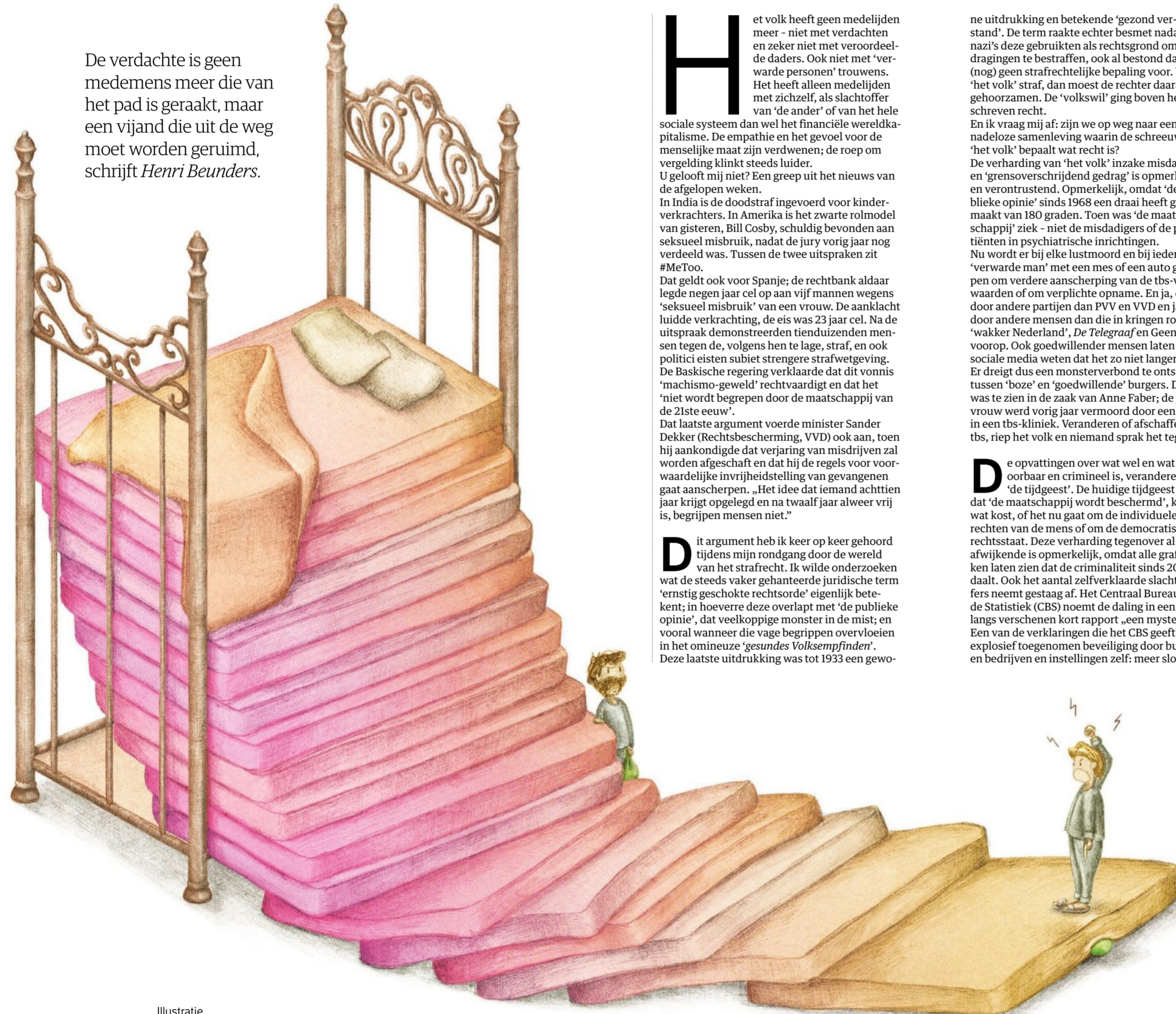

Henri Beunders is hoogleraar Ontwikkelingen in de Publieke Opinie aan de Erasmus Universiteit. Over zijn nieuwe boek 'Hoeveel recht heeft de emotie? Over straffen in de slachtoffercul-

tuur' vindt op 17 mei in Pakhuis de Zwijger, Amsterdam, een debatavond plaats met mr. Gerard Spong, prof. Tineke Cleiren, mr. Folkert Jensma en Margreet Fogteloo (moderator).

In de genadeloze staat zijn we alleen tolerant voor onszelf

De verdachte is geen medemens meer die van het pad is geraakt, maar een vijand die uit de weg moet worden geruimd, schrijft *Henri Beunders*.

Illustratie

Kwennie Cheng

Het volk heeft geen medelijden meer - niet met verdachten en zeker niet met veroordeelde daders. Ook niet met 'verwarde personen' trouwens. Het heeft alleen medelijden met zichzelf, als slachtoffer van 'de ander' of van het hele

sociale systeem dan wel het financiële wereldkapitalisme. De empathie en het gevoel voor de menselijke maat zijn verdwenen; de roep om vergelding klinkt steeds luider.

U gelooft mij niet? Een greep uit het nieuws van de afgelopen weken.

In India is de doodstraf ingevoerd voor kinderverkrachters. In Amerika is het zwarte rolmodel van gisteren, Bill Cosby, schuldig bevonden aan seksueel misbruik, nadat de jury vorig jaar nog verdeeld was. Tussen de twee uitspraken zit #MeToo.

Dat geldt ook voor Spanje; de rechtbank aldaar legde negen jaar cel op aan vijf mannen wegens 'seksueel misbruik' van een vrouw. De aanklacht luidde verkrachting, de eis was 23 jaar cel. Na de uitspraak demonstreerden tienduizenden mensen tegen de, volgens hen te lage, straf, en ook politici eisten subiet strengere strafwetgeving. De Baskische regering verklaarde dat dit vonnis 'machismo-geweld' rechtvaardigt en dat het 'niet wordt begrepen door de maatschappij van de 21ste eeuw'.

Dat laatste argument voerde minister Sander Dekker (Rechtsbescherming, VVD) ook aan, toen hij aankondigde dat verjaring van misdrijven zal worden afgeschaft en dat hij de regels voor voorwaardelijke invrijheidstelling van gevangenen gaat aanscherpen. „Het idee dat iemand achttien jaar krijgt opgelegd en na twaalf jaar alweer vrij is, begrijpen mensen niet.”

Dit argument heb ik keer op keer gehoord tijdens mijn rondgang door de wereld van het strafrecht. Ik wilde onderzoeken wat de steeds vaker gehanteerde juridische term 'ernstig geschokte rechtsorde' eigenlijk betekent; in hoeverre deze overlapt met 'de publieke opinie', dat veelkoppige monster in de mist; en vooral wanneer die vage begrippen overvloeien in het ominieuze 'gesundes Volksempfinden'. Deze laatste uitdrukking was tot 1933 een gewo-

ne uitdrukking en betekende 'gezond verstand'. De term raakte echter besmet nadat de nazi's deze gebruikten als rechtsgrond om gedragingen te bestraffen, ook al bestond daar (nog) geen strafrechtelijke bepaling voor. Wilde 'het volk' straf, dan moest de rechter daaraan gehoorzamen. De 'volkswil' ging boven het geschreven recht.

En ik vraag mij af: zijn we op weg naar een genadeloze samenleving waarin de schreeuw van 'het volk' bepaalt wat recht is?

De verharding van 'het volk' inzake misdaden en 'grensoverschrijdend gedrag' is opmerkelijk en verontrustend. Opmerkelijk, omdat 'de publieke opinie' sinds 1968 een draai heeft gemaakt van 180 graden. Toen was 'de maatschappij' ziek - niet de misdadigers of de patiënten in psychiatrische inrichtingen.

Nu wordt er bij elke lustmoord en bij iedere 'verwarde man' met een mes of een auto geroepen om verdere aanscherping van de tbs-voorwaarden of om verplichte opname. En ja, ook door andere partijen dan PVV en VVD en ja, ook door andere mensen dan die in kringen rond 'wakker Nederland', *De Telegraaf* en *GeenStijl* voorop. Ook goedwillender mensen laten via sociale media weten dat het zo niet langer kan. Er dreigt dus een monsterverbond te ontstaan tussen 'boze' en 'goedwillende' burgers. Dit was te zien in de zaak van Anne Faber; de jonge vrouw werd vorig jaar vermoord door een man in een tbs-kliniek. Veranderen of afschaffen die tbs, riep het volk en niemand sprak het tegen.

De opvattingen over wat wel en wat niet oorbaar en crimineel is, veranderen met 'de tijdgeest'. De huidige tijdgeest eist dat 'de maatschappij wordt beschermd', koste wat kost, of het nu gaat om de individuele rechten van de mens of om de democratische rechtsstaat. Deze verharding tegenover al het afwijkende is opmerkelijk, omdat alle grafieken laten zien dat de criminaliteit sinds 2000 daalt. Ook het aantal zelfverklaarde slachtoffers neemt gestaag af. Het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) noemt de daling in een onlangs verschenen kort rapport „een mysterie”. Een van de verklaringen die het CBS geeft, is de explosief toegenomen beveiliging door burgers en bedrijven en instellingen zelf: meer sloten

op de deur, meer tourniquets, meer camera's, meer beveiligingsagenten. Maar een sluitende verklaring heeft het CBS niet.

Welnu, laten we daar een begin mee maken. Waarom worden de opwinding en afschuiv inzake misdaad en afwijkend gedrag steeds groter, terwijl de veiligheid alleen maar toeneemt? Wat betreft strenge strafmaat immers, klimt Nederland op van hekkensluiter naar een toppositie. Er worden nog altijd meer verdachten in voorlopige hechtenis gehouden dan elders, en langer ook. En er zitten nu meer mensen een levenslange gevangenisstraf uit dan in de hele vorige eeuw bij elkaar.

Trouwens, ook saillant voor het tolerante 'gidsland Nederland': de regering heeft in de afgelopen halve eeuw slechts één keer gratie verleend aan een levenslang gestrafte, een terminaal zieke. (Des te opmerkelijker omdat de Nederlandse overheid de twee laatste Duitse oorlogsmisdadigers wel gratie verleende.)

Hoe is dit te verklaren? Het antwoord ligt in de 'veiligheidsparadox': we willen maximale veiligheid én maximale vrijheid. Alles wat dit paradoxische leven verstoort, is onaanvaardbaar geworden. Dus: hoe veiliger, hoe gevoeliger - tot overgevoeligheid aan toe. En: hoe meer veiligheid, hoe groter de roep om vergelding. De secularisatie doet er een schepje bovenop. Het woord 'vergeving' is geheel verdwenen uit onze cultuur. De verdachte is nu geen medemens meer die van het pad is afgeraakt, maar een vijand die uit de weg moet worden geruimd.

De alomvattende sociale context van deze ontwikkeling is de emancipatie van de burger. In de seculiere samenleving is 'de individuele autonomie' de nieuwe God. Even belangrijk misschien: in de huidige rationele, commerciële prestatie maatschappij is uiterlijk succes het dominante doel. En dit leidt tot minder empathie, want voor empathie zijn openheid, begrip en vooral ook rust en tijd nodig. Gestreste mensen oordelen sneller, slechter en harder. Maar want iedereen zichzelf een god, dan is elke aantasting van dit zelfbeeld een narcistische krenking waarop met de emotie van woede wordt gereageerd.

Het voordeel van emotie is immers dat je daar niet over kunt discussiëren. Ben je dus ietwat onzeker over je eigen status of overtuigingskracht, dan is de emotionele uitbarsting een puike manier om niet te worden tegengesproken. Daarom tonen meer mensen zich bij elke krenking 'verbijsterd' en 'geschokt', en moeten de veroorzakers ervan, zoals de parkwachters bij de Oostvaardersplassen, 'zelf een kogel door hun kop' krijgen.

Dat het strafrecht verandert is van alle tijden. Abortus, euthanasie, drugs waren in de jaren '70 verboden, maar worden tegenwoordig gedoogd of zelfs aangemoedigd door actiegroepen. Dat de gevoeligheid zich nu richtten op de fysieke onaanraakbaarheid van het individu, zowel in seksueel opzicht als van de psyche zelf, hoort tot de langetermijnbeweging van 'het proces der beschaving'. En die behelst minder leed veroorzaken en minder pijn lijden.

Toch kennen deze utopische opvattingen over de vrije, autonome en vooral pijnloze mens, hun keerzijden. Voor het strafrecht is het beeld al duidelijk: meer levenslange celstraffen en tbs, misschien wel invoering van de doodstraf, want ook in Nederland schijnt hier een meerderheid voor te zijn. Dat dit beleid van zero to-

lerance en 'opbergen' heel veel geld gaat kosten, daar wordt niet eens aan gedacht. Dat de Amerikaanse praktijk leert dat een extreem punitief regime méér misdaad oplevert, daar wordt niet over gesproken. We zijn op weg naar een genadeloze samenleving, die niet alleen heel kostbaar zal zijn maar ook nog eens averechts zal uitpakken.

De aanzetten zien we al om ons heen. Het OM is een strijdmacht geworden die namens 'de maatschappij' zegt te handelen - meer dan namens het recht of namens de staat. En de zittende magistratuur, zo leert mijn onderzoek, beweegt zich morrend en langzaam mee in de richting van streng, strenger, strengst. Ook al blijven sommige magistraten opvallend onafhankelijk handelen.

In alle gedaanten - politiek, media, advocatuur, rechterlijke macht - lijkt steeds vaker slechts één persoon op het netvlies te staan: de boze burger, het slachtoffer.

Deze burger tooit zich nu in twee opvallende gedaanten. Hij/zij is de prinses op de erwt én de schijnheilige. In het sprookje van Hans Christian Andersen wil de prins een echte prinses trouwen, maar vallen de meesten af. Dan klopt een verregende vrouw aan bij het kasteel, ze zegt een heuse prinses te zijn. De oude koningin wil haar testen. Ze legt een erwt op de bodem van het bed en stapelt twintig matrassen bovenop de erwt. 's Morgens vraagt ze de prinses hoe ze heeft geslapen. 'Verschrikkelijk! Ik heb op iets hardes gelegen en ben nu overal bont en blauw!'

Dat bewijst dat ze een echte prinses is. Want zó teer van huid kan alleen een heuse prinses zijn. Dit sprookje lijkt nu op te gaan voor menig burger. De burger is de prinses op de erwt geworden: de gevoeligheid bewijst zijn koninklijke status.

Dan de schijnheiligheid. Die is erger dan hypocrisie. De hypocriet weet dat hij liegt. De schijnheilige speelt geen toneel; hij gelooft volledig in zijn act. Zijn geloof in de eigen rechtschapenheid verliest hij nooit, en ook zijn leugens of tegenstrijdigheden zijn een vanzelfsprekend onderdeel van zijn strijd voor gerechtigheid. Voorbeelden? De Ryanair-adepten die thuis 'al-pal papierloos!' doen. Of de fitness-jongeren

die zich de hele week suf trainen in de sport-schoon, en dan in het weekeinde een handvol pillen naar binnen gooien en een paar lijntjes coke snuiven. Dat ze hiermee de drugscriminaliteit versterken komt niet eens bij hen op.

In feite heeft de moderne mens niet alleen tal van sloten op zijn auto en huis aangebracht, maar ook op zijn eigen morele interieur. De moderne mens zegt: ik heb recht op succes, en alles wat daarbij in de weg staat maakt mij tot slachtoffer. Dat tragiek bij het leven kan horen, is een onacceptabele gedachte. Alleen zo kunnen we de totale tolerantie voor onszelf verklaren, en de totale intolerantie voor de ander.

Opmerkelijk zijn de eerlijkheid, vriendelijkheid en openheid waarmee dit gebeurt. Het 'Fijne dag!' wordt naadloos afgewisseld met 'Daar ben ik helemaal klaar mee!' Deze ongekende vriendelijkheid gaat dus gepaard met een nieuwe hardheid. Die heeft als kern: 'raak me niet aan, ik doe met mijn lichaam wat ik wil, en als het je niet bevalt, ben je een intolerante hufter die moet worden opgeborgen'. Deze onaanraakbaarheid, die al op de kleuterschool bijna verplicht wordt gesteld, staat in schril contrast met het gemak waarmee mensen zichzelf laten piercen, tatoeëren, botoxen of geheel verbouwen.

Kan deze moreel conformistische, ja genadelozer wordende, samenleving nog worden bijgestuurd? Ach, we leven nog in paradijselijke omstandigheden, zolang we onze oordopjes inhouden. Maar de breedte van wat individueel en sociaal geoorloofd is, zal tot nagenoeg nul worden gereduceerd. Dát is het probleem van morgen.

Het leidt tot de opkomst van autoritaire politieke leiders. Zij beloven jou immers instant-oplossingen, zullen 'de ander' die schuldige is aan jouw 'nog-niet-succes' elimineren. Dit is de glijdende schaal van gerechtvaardigde verontwaardiging naar populistische oplossingen. Ik zie een paar remedies. Het zou afgelopen moeten zijn met politici die zeggen 'dit valt niet uit te leggen'. Dan ben je namelijk óf dom óf laf, want je laat je oren hangen naar 'het volk' zonder met dat volk in gesprek te gaan. De beste dam die tegen 'het verkeerde populisme' (Rutte) kan worden opgeworpen, zijn namelijk de burgers zelf.

Als burgers meer worden betrokken bij grote morele vragen, en bij het bestuur en de rechtspraak in het algemeen, zullen ze zien dat er weinig zaken zijn die inktzwart of hagelwit zijn. En dat een complex geworden maatschappij soms simpele maatregelen vereist. Maar ook dat de simpel ogende oplossing van vandaag het probleem van morgen zal zijn. En dat strafzaken vaak complexer in elkaar zitten dan gedacht, en dat de scheidslijnen tussen misdaad, boete en straf niet altijd kraakhelder zijn. Het omgekeerde van goed is 'goed bedoeld'. Dat is de les van mijn rondgang door de wereld van het strafrecht. De meeste partijen - ook de media en de actievoerders - zijn er heilig van overtuigd het algemeen belang te dienen. Maar in werkelijkheid is die 'ernstig geschokte rechtsorde' vaak niet meer dan 'het ernstig geschokte individu', en die geschoktheid heeft minder met orde te maken dan met een collectieve kortstondige oprisping van emoties en woede. Een menselijke samenleving vereist emoties, wel zeker, maar ook de rationele reflectie daarop. Door zowel bestuurders als burgers, liefst in samenspraak.

De moderne mens heeft niet alleen sloten op zijn auto en huis aangebracht, maar ook op zijn morele interieur